

Espai per a la Utopia

Un projecte de Francesc Abad a l'entorn d'Ernst Bloch

“Estratègia de la Precarietat”, una exposició de Francesc Abad al Centre d'Arts Contemporànies de Vic (ACVIC), 4 d'abril – 15 de juny 2013

Quan algú observa atentament una cosa s'estableix un diàleg entre el que mira i l'objecte. Això succeeix tant a l'obra filosòfica d'Ernst Bloch com a l'obra artística de Francesc Abad. Alguns objectes molt familiars en aquest sentit varen acompanyar a Ernst Bloch al llarg de la seva vida, entre ells una gerra medieval una mica tosca, adornada amb la cara d'un home barbut¹. I era precisament l'aspecte rústic sense pretensions, propi d'un objecte d'ús, el que va inspirar les primeres preguntes -tan senzilles com fonamentals- sobre allò amagat, allò passat, allò oblidat- que es troben al principi de la filosofia d'Ernst Bloch, de manera que la gerra ocupa un lloc privilegiat a les primeres pàgines de la primerenca obra magna del filòsof, *Esperit de la utopia*. Les instal·lacions i “peces” de Francesc Abad es caracteritzen per la mateixa sobrietat reivindicada per Ernst Bloch que escriu: “(...) aquesta gerra antiga no té res d'artístic, però una obra d'art com a mínim hauria de tenir aquest aspecte per merèixer el nom i això ja seria molt.”² Per això resulta natural que un dels primers apunts de Francesc Abad sobre el projecte Bloch es refereixi a l'esmentada gerra: “La gerra de l'home barbut (Bartmannkrug) com a fragment constructiu. Potser cal trencar la gerra perquè l'interior (allò no conegut), que deu ser una concentració (Ansammlung) de l'alè utòpic, ens contamini a tots amb el seu impuls, com a pensament i acció quotidiana.”

Molt abans de concebre el projecte al voltant del concepte d'utopia d'Ernst Bloch, Francesc Abad es va interessar per qüestions filosòfiques. Aquestes impregnen la seva obra des del 1971, quan es va convertir en artista conceptual, abandonant la producció d'objectes d'art per donar preferència a accions i muntatges de coses i imatges del seu entorn. Va cobrar més importància l'efecte produït en l'espectador que no pas l'autoria de l'obra.

Trencant la superfície habitual de la realitat i de les pautes rutinàries de la percepció, l'acció artística te com a meta un acte de coneixement. Per F. Abad, art i coneixement formen una unitat, però no com a producte acabat sino com a procés obert d'una indagació sense fi. Sovint es dirigeix cap a quelcom que no es pot agafar físicament, per exemple el gest invisible i fugaç que precedeix el resultat, com ara l'interval abans de que el negatiu de la imatge del segell es converteixi en una imatge real, impresa i llegible. “Pensar el gest, l'impuls, el moviment, que fa sorgir una realitat.” Aquest compromís amb l'assaig, amb l'esdevenir d'un

potencial i amb allò que encara no és, estableix una afinitat amb el pensament d'Ernst Bloch abans de llegir la seva obra.

Una altra afinitat es basa en l'ímpetu crític envers la societat. A l'any 1983 Francesc Abad va dedicar a Ernst Bloch la instal·lació "Kultur Zivilisation" que representa la relació entre progrés i catàstrofe reunint imatges de la destrucció, entre d'altres fotografies d'una fàbrica tèxtil esfondrada. L'obra feia perceptible l'absència de vida humana. Mostrava un món abandonat a l'oblit i una civilització que destrueix, sota l'imperi del progrés capitalista, la memòria del passat i de la cultura vinculada a aquell passat. Les instal·lacions de Francesc Abad, en canvi, creen espais d'història en contra de l'oblit i en contra de la tendència actual de substituir els espais amarats d'experiència amb llocs anònims. Mitjançant peces trobades, manuscrits i documents fotogràfics aquestes obres constitueixen testimonis colpidors de la barbàrie inherent a la civilització: desplaçaments, exilis, guerres i camps d'extermini. Igual que un documentalista, l'artista es queda en un segon pla darrera del material, però a diferència d'aquell selecciona, contrasta i munta els elements d'una determinada manera, seguint el principi de que s'ha de construir la història de tal manera que l'espectador del present es pugui reconèixer en ella. No pretén narrar la història "tal com va ser". Com queda palès en moltes ocasions, el concepte d'història de Francesc Abad prové de la lectura de Walter Benjamin i Ernst Bloch. Ambdós li ofereixen, dins del marc d'un pensament marxista no ortodox, una crítica de la confiança cega en el progrés històric unilineal així com una teoria de la consciència capaç de transgredir allò fàctic i d'intuir la possibilitat d'un altre món.

En el context actual de l'enfonsament de les grans utopies socials, i prenent en compte la dinàmica uniformitzadora de la globalització capitalista així com els escenaris horribles d'una devastació imminent del planeta, per Francesc Abad, al llarg dels últims anys, es va aguditzar la pregunta si encara som capaços de desitjar i d'imaginar quelcom substancialment diferent del que ens envolta. Així va néixer el projecte "Ernst Bloch: Espai per a la utopia", prenent com a punt de partida la filosofia d'aquest pensador jueu-alemany (Ludwigshafen 1885 – Tübingen 1977) de llarga trajectòria, que malgrat la seva avançada edat va tenir una gran influència al moviment del 68. La seva obra capdavantera, *El principi esperança*, desplega de manera enciclopèdica les tendències utòpiques a la història, la literatura, la música, l'art i la vida quotidiana. Però alhora innova el concepte d'utopia com a quelcom fundat objectivament a la realitat i subjectivament a la consciència. Al projecte de Francesc Abad aquesta teoria és sotmesa a un escrutini crític per tal d'esbrinar si encara té validesa en la situació que estem vivint. Entre els anys 2010 i 2012 es varen dur a terme a Alemanya i a Catalunya converses amb tretze persones del món de la filosofia i de la cultura que analitzen la filosofia d'Ernst Bloch des de perspectives molt variades.³ Tot i que toquen temes diversos,

totes les entrevistes varen ser encapçalades per una mateixa pregunta: “És possible avui parlar de nou del concepte d’Utopia davant de la devastadora globalització que nega tot allò que ens fa humans, fins i tot ens pren els somnis?”

Realitzat sota condicions econòmiques prou precàries, el projecte no pretén ser complert pel que fa la selecció dels entrevistats. Converses amb alguns dels importants experts i expertes en el pensament d’Ernst Bloch no es varen poder realitzar senzillament per la falta de recursos. D’altra banda, precisament la imperfecció del projecte -en el fons inevitable- convida amb el seu caire obert als debats.

És la primera vegada que es presenta una selecció de cinc vídeos al públic. En un d’ells, Francesca Vidal, presidenta de la Societat Ernst Bloch i editora de la revista anual „Bloch-Jahrbuch“, parla de l’anticipació estètica com a motiu destacat a l’obra del pensador i de les conseqüències dels canvis del món del treball degut a la virtualització de la comunicació. Beat Dietschy, anteriorment assistent del filòsof a Tübingen, vincula la interpretació del seu pensament amb l’actuació política contra la fam, la injustícia i la repressió. Estableix una relació entre el concepte blochià de les asincronies (no-contemporaneïtats) històriques i els moviments indígenes. Les entrevistes amb ell i amb dos dels seus col·laboradors, Míges Baumann i Martina Schmidt (que no es poden veure en aquesta exposició), va tenir lloc a Berna, a la seu de la fundació „Brot für alle“ [Pa per a tots], que recolza projectes de desenvolupament, presidida per Beat Dietschy des de l’any 2007. A Barcelona es varen portar a terme les entrevistes amb Francisco Jarauta i Martí Peran. El filòsof Francisco Jarauta, catedràtic a Murcia, assenyala amb un cert escepticisme el hiat entre somni i realitat i el final del gran somni d’una vida millor com a projecte històric. Sosté que les grans utopies pertanyen al passat, que potser hem conservat un impuls utòpic però que no sabem quina forma hem de donar a les nostres preguntes. Martí Peran, catedràtic d’ història de l’art a Barcelona, analitza el contingut utòpic de l’art contemporani. Està convençut que no son pas les obres compromeses amb una gran utopia social les que tenen la força de la transgressió, sinó aquelles que creen un espai utòpic com a model de subjectivitat al present real de l’obra. La potència estètica és per a ell una “pedrera de la creació de subjectivitat”. Helga Reidemeister, directora i guionista de pel·lícules documentals políticament compromeses, entre d’altres de retrats d’ Ernst i Karola Bloch així com del teòric i portaveu del moviment del 68 Rudi Dutschke, va oferir a Berlin el seu arxiu de fotografies. Havent tingut una relació amistosa amb Ernst i Karola Bloch i amb Rudi Dutschke que per la seva banda va ser un amic íntim del pensador, ella retrata el costat més personal del filòsof. Les fotografies que ensenya a Francesc Abad desperten records d’una època de protestes socials i de proximitat humana.

És per això que Adolf Alcañiz va muntar el reportatge d'aquesta trobada a partir de les fotografies com a "espai de la memòria".

Com ja es pot veure en aquesta petita mostra, les entrevistes recopilades abracen moltes facetes de la dimensió utòpica del pensament. Un esbós del conjunt, incloent-hi aquelles que no es poden veure a l'exposició, ho evidenciarà encara més. La psicoanalista i filòsofa Hanna Gekle compara el concepte del desig i la seva relació amb el somni diürn i el somni nocturn defensant la teoria del somni de Sigmund Freud contra la crítica que en fa Ernst Bloch. Burghart Schmidt, que durant molts anys va col·laborar estretament amb el filòsof en l'edició de la seva obra completa, oposa al concepte universal de la utopia d'Ernst Bloch, des d'una lectura crítica de la filosofia postmoderna (estructuralisme i deconstructivisme), la necessitat de minimitzar i de dispersar la funció utòpica. Hans Ernst Schiller, entre d'altres autor d'una anàlisi extensa de la relació entre materialisme històric i pensament especulatiu en Bloch, subratlla la validesa de moltes reflexions sobre experiències comunes com ara la noció del temps, el món del treball, l'oci i la història cultural com a fons de l'imaginari de quelcom de nou. Un video filmat pels estudiants del seu curs monogràfic sobre Ernst Bloch al Departament de Ciències Socials i Culturals de la Fachhochschule Düsseldorf (2010) documenta la frescor dels debats estudiantils al voltant d'aquests temes. Silvia Mazzini, una jove filòsofa italiana resident a Berlín, explica la recepció de Bloch a Itàlia i com l'atenció a les coses perdudes té a veure amb el "pensament feble" de Gianni Vattimo. També dona un exemple de com el concepte blochià de la "possibilitat real" va inspirar un projecte de cultura popular a la ciutat de Ghedi, "un laboratori de les possibilitats", que es va plasmar al *Manifesto per un teatro futuribile*. L'economista i filòsof Ivan Boldyrev va enviar des de Rússia una exposició sobre la difícil recepció de Bloch al seu país. Felix Kubin, artista multimèdia, sosté que es podrà rescatar de la història "una gran riquesa d'idees de formes de vida alternatives no realitzades" i que s'haurà de trencar amb el dictat del temps unilineal. Finalment, el catedràtic de filosofia a la Universitat de Girona Jörg Rudolf Zimmer estableix un vincle entre el pensament d'Ernst Bloch i el moviment recent dels *Indignats* (*15M* i *Occupy*) quan destaca que Bloch es va comprometre sempre amb els moviments socials del seu temps.

En molts aspectes el projecte Ernst Bloch de Francesc Abad va contra corrent: contra l'acceptació passiva de les coses com són, contra l'ús frívol del concepte del futur en el discurs polític i econòmic, contra l'aïllament i la dilució de la teoria crítica de la societat, contra la divisió institucional entre filosofia i art i contra el dictat de les modes del pensament. Abad torna a reflexionar sobre un filòsof que sembla superat pel pensament postmodern i que a

l'Estat espanyol ha tingut una recepció escassa, fragmentada, sovint des de la perspectiva teològica i gairebé sempre dins la torre de marfil acadèmica, tot i que la seva obra principal *El principi esperança* va ser publicada en la versió castellana de Felipe González Vicén a l'any 1977 (Aguilar, Buenos Aires), just acabada la dictadura de Franco i any de la mort d'Ernst Bloch. Ni tan sols la seva reedició trenta anys després a l'editorial Trotta, cuidada per Francisco Serra Giménez, ha desencadenat cap debat de rellevància filosòfica o social.

Gràcies a la iniciativa de Francesc Abad, reflexions a l'entorn de la filosofia d'Ernst Bloch i de l'actualitat del seu concepte d'utopia poden ser escoltades fora de l'àmbit universitari, dins d'un espai estètic, més accessible al públic. Aquest fet, sens dubte, obligarà a abandonar les vies usuals de recepció obrint altres camins de percepció.

Per començar, cal prevenir un possible malentès del concepte d'esperança: No s'ha de confondre amb l'esperança consoladora, invocada com a vehicle de la fe de que ens tuteli un destí superior, a la que solen apel·lar alguns eclesiàstics cristians per apaivagar les preocupacions. L'intent d'Ernst Bloch de fundar el pensament transgressor en el desig parteix de la percepció de la carència. És per això que l'esperança, lluny de qualsevol optimisme pragmàtic, es defineix com a “afecte de resistència” contra la nostra precària realitat.

Claudia Kalász

¹ Francesca Vidal, Der Bartmannkrug. A: Die Pfalz. Zeitschrift für Politik, Kultur und Wirtschaft. Jg. 54, Nr. 1, 1. Quartal 2003, p. 5.

² Ernst Bloch, Geist der Utopie, 2ª versió del 1923, Frankfurt a.M., 1964, p. 19.

³ Les entrevistes, les seves transcripcions i traduccions es troben a la pàgina web del projecte <http://www.blockbloch.net/>.